

Rytų Lietuvos kultūrinė tradicija: keli užkalbėtojo paveikslo bruožai

LINA BŪGIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA: Remiantis 2009 metų tautosakos ekspedicijoje Švenčionių ir Ignalinos rajonuose užrašytais duomenimis apie tenykštę užkalbėjimų tradiciją ir užkalbėtojus, pačių užkalbėtojų pasakojimais apie save ir savo veiklą, straipsnyje siekiama apibūdinti rytų Lietuvos folkloriniuose tekstuose ryškėjantį užkalbėtojo portretą kaip kultūrinės šio krašto tradicijos dalį, nustatyti svarbiausius jo bruožus, tarp jų – bendruomenės narių požiūrį į užkalbėtojus ir pačių užkalbėtojų savivokos ypatumus.

RAKTAŽODŽIAI: folkloras, naratyvinė tradicija, užkalbėjimai, užkalbėtojai, tikėjimas.

RYTŲ LIETUVOS NARATYVINĖS TRADICIJOS SPECIFIKA

Kaskart, renkant tautosaką vasaros folklorinių ekspedicijų metu, greta visai Lietuvai daugmaž bendrų dalykų neišvengiamai išryškėja ir tam tikrų kiekvieno regiono savitumų, ypač pamėgtų žanrų, temų, siužetų, o kartais – net ir visai specifinių ir kitiems kraštams nebūdingų kultūrinės tradicijos aspektų, savime aišku, atsispindinčių ir naratyviniuose tekstuose. Tokiu Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotojų folklorinės ekspedicijos, 2009 metų birželio mėnesį vykusios Ignalinos ir Švenčionių rajonuose, išskirtinumu tapo daugumai jos dalyvių į akis kritęs užkalbėjimų gyvavimas šiame krašte. Iš tiesų, kone kiekvienas pakalbintas čionykštis žmogus turėjo ką apie tai pasakyti: jeigu pats ir nebuvo kreipęsis į užkalbėtoją, tai bent žinojo, kas kreipėsi; bemaž visi turėjo susidarę nuomonę apie užkalbėjimo praktikų poveikumą, užkalbėtojų galimybes ir sugebėjimus padėti ištikus ligai ar kokiai nelaimi, taip pat apie asmenines jiems žinomų užkalbėtojų savybes. Netrukome sutikti ir pačių užkalbėtojų, vis dar aktyviai tebepraktikuojančių „žadėjimą“, kaip čia vadinama. Net tris užkalbėtojas ekspedicijos dalyvėms pasisekė ilgėliau pakalbinti Švenčionių rajono Milkuškų kaime, vieną – Ignalinos rajono Bėčiūnų kaime. Pavyko užrašyti nemažai įdomios medžiagos tiek apie užkalbėjimų tradicijos ypatumus, jos nepaprastą gajumą šitame krašte, tiek apie jos reikšmę čionykštėms kaimų bendruomenėms, žmonių

požiūrį į užkalbėjimus ir jų poveikį, taip pat – apie pačių užkalbėtojų požiūrį į save ir savo veiklą. Išryškėjo vienas itin svarbus momentas – santykis su *tikėjimo* kategorija (visomis šio žodžio reikšmėmis – tiek turint omenyje krikščionybę, tiek apskritai užkalbėtojo tikėjimą tuo, ką jis daro, ir užkalbamojo tikėjimą tuo, kad sulauks norimos pagalbos, t. y. kad užkalbėjimas paveiks). Visa tai išsamiau ir bandysime aptarti šiame straipsnyje. Atsižvelgiant į tai, kad daugelis kitų klasikinės folklorinės tradicijos elementų, kaip antai tradicinės mitologinės sakmės apie laumes, aitvarus, net velnius ir raganas, šiame krašte, regis, yra gerokai primirštos ar virtusios anekdotais, užkalbėtojo figūros populiarumas laikytinas išskirtiniu ir ypač įdomiu šio regiono kultūrinės tradicijos reiškiniu.

UŽKALBĖJIMŲ SVARBA KULTŪRINĖJE RYTŲ LIETUVOS TRADICIJOJE

Rytų Lietuva, ypač su Baltarusija besiribojantis pats jos pakraštys – tikras užkalbėjimų lobynas. Pasak išsamų gydomųjų lietuvių užkalbėjimų rinkinį parengusios šio žanro specialistės dr. Daivos Vaitkevičienės, rytų Lietuvoje daugiausia užrašyta užkalbėjimų nuo gyvatės įkandimo, kurie, jos nuomone, esantys patys poetiškiausi ir meniškai įtaigiausi (Vaitkevičienė 2008: 14). Apskritai visų užkalbėjimų, kaip ir kitų archajiškų folkloro žanrų, daugiausia esą užrašyta rytų Lietuvoje ir Dzūkijoje, o ypač daug – Švenčionių ir Ignalinos rajonuose, kur „jie skaičiuojami šimtais“ (ten pat: 21). Tikėtina, kad tokią užkalbėjimų gausą ir išskirtinį jų tradicijos gajumą šiame krašte bus lėmęs senoviškas čionykščių žmonių gyvenimo būdas, taip pat glaudi kaimynystė su Baltarusija, kurioje gyvuojanti užkalbėjimų tradicija yra itin artima lietuviškajai: jos abi „atsiremia į bendrą folklorinių motyvų ir mitologinių tikėjimų bazę“; tad neretai net sunku esą nustatyti, kurie lietuvių užkalbėjimai gali būti baltarusiški skoliniai, o kurie – tiesiog bendro paveldo dalis (ten pat: 19).

Nors „lietuvių užkalbėjimų tradicija iki šiol beveik visai netyrinėta kaip socialinis reiškinys“ (ten pat: 46), kai kurie socialiniai bei psichologiniai su šio žanro gyvavimu susiję momentai seniai domina tyrėjus, tarp jų ir folkloristus (Balkutė 2006). Remiantis šios vasaros folkloro ekspedicijos duomenimis, galima tvirtai pasakyti, kad minėtuose rajonuose, kur lankėmės (Ignalinos ir ypač – Švenčionių), užkalbėjimų tradicija tebėra gyvas socialinis reiškinys: jie vis dar yra aktyviai praktikuojami, žmonės dažnai dėl įvairiausių problemų kreipiasi į užkalbėtojus, o šie turi savotišką socialinį statusą bendruomenėje – nors dažniausiai nėra besąlygiškai gerbiami, bet toli gražu ir nemarginalizuojami. Ko gero, tai lemia ne tik užkalbėtojų vaidmuo ir veikla, bet ir asmeninės jų būdo savybės: bent jau ekspedicijos dalyvių sutiktos užkalbėtojos (visos – moterys) pasirodė besančios

gana aktyvios, plataus akiračio, mokačios apsiginti ir turinčios tvirtą nuomonę įvairiais klausimais bei neblogai save vertinančios asmenybės. Bent dvi iš jų yra ir labai puikios pasakotojos, iš kurių pavyko užrašyti nemažai tradicinių tautosakinųjų bei asmeninės patirties pasakojimų. Kiek turėjome progos stebėti, garsas apie šias užkalbėtojas pasklidęs gana plačiai, į jas kreipiasi ir atokiai ar net išvis kituose Lietuvos regionuose gyvenantys asmenys (pasak vienos jų, kreipiasi net ir telefonu užsienyje esantys žmonės), tad pacientų joms tikrai netrūksta. Kas lemia tokį užkalbėtojų ir pačių užkalbėjimų, kaip gydymo būdo, populiarumą moderniaisiais laikais, matyt, būtų atskiros kompleksinės studijos objektas¹. Šiuo metu plačiau panagrinėsime folklorinius duomenis, ypač pasakojimus apie užkalbėtojus, ir pamėginsime atskleisti naratyvinę užkalbėtojo, kaip svarbaus šio krašto tradicinės kultūros veikėjo, refleksiją ir savivoką.

KAIMO ŽMONĖS APIE UŽKALBĖTOJUS

Per 2009 metų ekspediciją bendraujant su Ignalinos ir Švenčionių rajonuose gyvenančiais pateikėjais, susidarė įspūdis, kad reikalų su užkalbėtojais yra turėjęs kone kiekvienas iš jų. Tai atspindi tiek užkalbėjimų tradicijos populiarumą ir pačių užkalbėtojų gausumą šiame krašte, tiek kaimo žmonių polinkį, vėlgi kultūrinės ar bendruomeninės tradicijos inspiruotą, ištikus negandai, kreiptis pagalbos į juos. Netgi kritiškiausiai visokių senovinių „zababonų“ atžvilgiu nusiteikę asmenys, kaip antai vaizdingame etnografiniame Didžiasalio kaime (Ignalinos raj.) kalbintas puikus sąmojingas pasakotojas bei dainininkas Alfonsas Sapiega (g. 1926), viso pokalbio metu kategoriškai tvirtinęs netikįs jokiomis „dvasiomis“ ir jokių „melų“ (t. y. senųjų tikėjimų ar sakmių) nepasakosiąs, nes „teisybės nespėjęs išpasakot“, vis dėlto prisipažino, jog kartą, žmonos prispirtas, kreipęsis į gretimame kaime gyvenusį užkalbėtoją, kad tas pagydytų jam odos ligą. Toliau užrašinėtojų provokuojamas paaiškinti, kaip čia esą, kad panašiais dalykais netikįs, o užkalbėtoju patikėjęs, atsakė: „Tai tada [kai padėjo – *L. B.*] biškį patikėjau, ale dabar ir vėl nebetikiu...“²

.....

- 1 Kaip teigia XVIII–XX a. Anglijoje ir Velse klestėjusią užkalbėjimų tradiciją nagrinėjęs Owenas Daviesas (pasak jo, Anglijoje gydomuosius užkalbėjimus galutinai liautasi praktikuoti apie aštuntąjį XX a. dešimtmetį), ilgą užkalbėjimų gyvavimą lemia bent keletas veiksnių: pirmiausia – bendras žmonių nepasitikėjimas oficialiąja medicina, taip pat tai, kad užkalbėtojų paslaugos yra pigios (paprastai jie išvis atsisako piniginio atlygio), o jie patys – lengvai pasiekiami bėdos atveju ir dažniausiai būna kilę iš to paties socialinio sluoksnio kaip ir jų pacientai, tad pastariesiems artimesni ir lengviau suprantami už mokslingus daktarus (Davies 1998: 49–50).
- 2 Užrašė Lina Būgienė ir Jūratė Šlekonytė 2009-06-05. Pateikėjo žmona Leokadija Veronika Sapiegienė (g. 1939) savo ruožtu pridūrė, kad tas pats užkalbėtojas pagydęs ir skersvėjo sutrauktą jųdviejų tada dar mažametę dukterį. Užkalbėjimai „nuo vėjo“ – įdomi čionykštė šio žanro atmaina, su kuria teko susidurti ir kituose kaimuose.

Šis epizodas rodo nemenką psichologinį spaudimą, kurį galinga kultūrinė tradicija daro net gana kritiškai jos atžvilgiu nusiteikusiems individams.

Panašių istorijų užrašėme ne vieną. Neretai įvairūs susikirtimai dėl užkalbėtojų veiklos atspindi tam tikras įtampas kaimo bendruomenėje. Antai Bėčiūnuose užfiksuotas pasakojimas apie moterį, kuri kitas kaimynes nuteikinėjusi prieš užkalbėtoją. Tačiau bėdai ištikus – dvesiant gyvuliui – pati nubėgusi pas ją. Užkalbėtoja, nors ir sunkia širdimi, jai padėjusi, ir moteriškė sušukusi: „Vajėzau, tai dabar tikiu!“ (LTRF cd 301/12/). Neretai analogiški pasakojimai virsta klasikinės tautosakos dalimi. Variantų gausa ypač pasižymi daugelyje Lietuvos vietų žinomas pasakojimas apie kunigą, kuris draudęs užkalbėti ir smerkęs tai darančius ar į juos besikreipiančius žmones, o kai gyvatė įkirtusi jo gyvuliui, pats prašęs užkalbėtojo pagalbos. Paskui užkalbėtojų jau nebesmerkęs. Ekspedicijos metu užrašytame šio pasakojimo variante figūruoja Palūšės miestelio kunigas Prunskus (LTRF cd 301/12/), tačiau apskritai Lietuvoje šio siužeto variantų žinoma apie trisdešimtį (Kerbelytė 2002: 215).

Kad dvasininkai neretai kaimo žmonių (ir pačių užkalbėtojų) pasitelkiami kaip savotiški arbitrai, turintys nurodyti, kaip vertinti užkalbėtojų veiklą, liudija ir viena iš Milkuškose mūsų sutiktų užkalbėtojų. Pasak jos, prieš kurį laiką kaimynės ėmusios jai priekaištauti, neva užkalbėti – nuodėmė. Tada pati užkalbėtoja kreipusis į parapijos kunigą ir viską jam išklėjusi; pasakiusi ir žodžius, kuriais užkalbanti. Kunigas atsakęs, kad tai, ką ji kalbanti, esą „šventi žodžiai“, tad jokios nuodėmės ji nedaranti (LTRF cd 327/07/). Tarsi aidu jai atsiliepia ir jos „kolegė“ iš Bėčiūnų: „Nu kokia nuodėmė?! Mano pagelba negali būt nuodėmė!“ (LTRF cd 301/12/).

Nors patys užkalbėtojai primygtinai pabrėžia nesą nei burtininkai, nei kokie žolininkai, vis dėlto kitų kaimo žmonių jie neretai tokiais laikomi ar su jais painiojami. Antai net gera vienos iš minėtų užkalbėtojų bičiulė, jos pagydyta nuo rožės ir puikiai ją pažįstanti, ekspedicijoje mūsų kalbinta Juodeliškės kaimo (Švenčionių raj.) gyventoja pernelyg nesigilindama tapatina šias dvi kategorijas: „tai tos burtininkės ir užkalbėdavo“ (LTRF cd 332/05/). Klausama apie vaikų gydymą nuo lunatikavimo, moteris ir vėl išsitaria: „burtininkės duodavo žolelių apsmilkymui, užkalbėdavo“ (LTRF cd 333/03/). O jei pasakojama ne apie tiesioginius susidūrimus su užkalbėtojais, remiamasi tik nuogirdomis, tokie sutapatinimai su burtininkais – dar dažnesni. Užkalbėjimas, kaip ir įvairios maginės praktikos, kaimo žmonių kartais priskiriamas *svetimiems* – iš svetimo krašto kilusiems, kitokios tautybės ar tikėjimo atstovams. Antai Grikiapelės kaime (Ignalinos raj.) kalbinta pateikėja užsiminė žinanti Kaltanėnuose gyvenančią užkalbėtoją, kuri esanti rusė³. Rusų sentikių šiame krašte esama nemažai, ir jie neretai

3 Užrašė L. Būgienė ir J. Šlekonytė 2009-06-03.

laikomi visokiausio plauko burtininkais (plg. LTRF cd 304/01, 02/). Nenuostabu, kad kitataučiams – rusams, gudams – priskiriama ir užkalbėjimo galia; juolab kad ir užkalbėjimų tekstų nuorašai, kuriuos ekspedicijos dalyviams parodė viena užkalbėtoja, pasirodė besą kitakalbiai – lenkiški, gudiški (kas toli gražu nereta, žr. Vaitkevičienė 2008: 62). Kaip sakė minėta pateikėja iš Juodeliškės kaimo, daugiausia burtininkų buvę Baltarusijoje – „ir dabar baltarusės daugiau visko žino“ (LTRF cd 332/05/). Tendencija kreiptis į atokesniame regione, svetur, o ne į čia pat, gretimoje troboje, gyvenančias ypatingų galių turinčias pagalbininkes – atkerėtojas, žolininkes, užkalbėtojas, – yra įdomus ir kai kurių šalių tyrinėtojų jau pastebėtas dalykas, pagrįstas populiariu tikėjimu, kad „savam kieme pranašu nebūsi“. Pavyzdžiui, apie analogišką reiškinį rašo šiuolaikinę raganavimo tradiciją Slovėnijoje tyrusi Mirjam Mencej (2006: 166–168, 316). Matyt, būtent glaudi rytų Lietuvos ir Baltarusijos kaimynystė ir ne vieną dešimtmetį čia vyravusi bei tebevyraujanti kalbų ir kultūrų maišėtis bus lėmusi ir išskirtinį užkalbėjimų tradicijos ilgaamžiškumą ir statusą šiame krašte.

UŽKALBĖTOJŲ SAVIVOKOS MOMENTAI

Bendraudant su ekspedicijoje sutiktomis užkalbėtojomis, susidarė savotiškas dviypis įspūdis apie jų požiūrį į savo veiklą ir į save. Viena vertus, ir turbūt svarbiausia, jos tvirtai tiki tuo, ką daro, pasitiki savo galiomis ir galimybėmis padėti, o savo veiklą sieja su krikščionybe ir Dievo pagalba. Antra vertus, tolydžio prasikiša jų aiškiai juntama būtinybė gintis ir teisinti savo veiklą: jos akcentuoja jokiū būdu nesančios būrėjos, itin pabrėžia savo pamaldumą ir religinių praktikų paisymą, kad už pagalbą neimančios atlygio ir kad tai, ką jos darančios, nesą nei burtai, nei nuodėmė. Akivaizdu, kad taip stengiamasi užbėgti už akių, jų nuomone, neteisngam užkalbėtojų veiklos vertinimui ir užkirsti kelią, matyt, ne sykį joms į akis (ar už akių) mestiems kaltinimams⁴.

Iškart reikėtų pažymėti, kad šios moterys nėra kaip nors socialiniu požiūriu marginalizuotos; priešingai – beveik visos jos yra aktyvios ir gerbiamos bendruomenės narės (tik viena jų dėl itin garbaus amžiaus ir silpnos sveikatos dabar gyvena kiek labiau užsisklendusi namuose), į jas kreipiamasi įvairiausiais atvejais. Ypač įstrigo viena iš sutiktų užkalbėtojų – tikra kaimo bendruomenės siela, aktyvi visokių renginių organizatorė ir dalyvė, draugiška, svetinga ir atlapaširdė,

.....

4 Kad tokie būgštavimai nėra visai be pagrindo, netiesiogiai liudija ir faktas, jog užkalbėtojai ir būrėjai neretai neįsigilinus painiojami ar tapatinami netgi mokslininkų – tradicinės kultūros tyrinėtojų – tekstuose. Pasitaiko, kad net folkloristų sudarytuose kataloguose ar rodyklėse nurodoma užkalbėtojų žiūrėti prie „burtininkų“ ar „kerėtojų“ (Davies 1998: 41).

gebanti sutelkti žmones. Beje, įdomu, kad dauguma jos mokamų užkalbėjimų nebuvo jai tiesiogiai perduoti: juos ji aptiko užrašytus popieriuje tarp mirusios giminaitės daiktų⁵. Šiaip ar taip, ši moteris juos sėkmingai praktikuoja ir gydo žmones.

Kalbant apie socialinį užkalbėtojų statusą, dėmesį patraukia iš pasakojimų ryškėjantys jų santykiai su dvasininkais, medikais, valdžios atstovais. Kaip minėta, krikščioniškasis religingumas jų kalboje ypač pabrėžiamas. Užkalbėtoja iš Bėčiūnų kaimo plačiai ir išsamiai pasakojo, kaip per savo gyvenimą penkiskart „išvaikščiojusi penktadienius“, t. y. devynis iš eilės pirmuosius mėnesio penktadienius ėjusi išpažinties, klausiusi mišių ir priėmusi komuniją. Pasak jos, taip dariusi „dėl laimingos mirties“: pirmąkart – už save, paskui – dėl kitų. Penktąkart vaikščiodama periminėjusi iš motinos „atkalbėjimą“, tad, šitai atlikusi, pajutusi „stipresnę galią“ (LTRF cd 302/01/). Ji pasipasakoja rūpinusis ir kitų žmonių sielovada. Dar sovietmečiu dirbdama sanitarė gydymo įstaigoje stengusis, kad prie mirštančiojo būtų uždegta šventinta žvakė (LTRF cd 303/14/), kad prieš mirtį ligonis priėtų išpažinties (LTRF cd 303/17/). Moteris prisipažįsta, kad jos likimą ir aktyvumą veikiausiai lėmusios prigimtinės būdo savybės: ji visur sugebėdavusi įsiterpti, į visokius reikalus įsipainioti („Visur man pracimniau būdavo, aš tokia būdavau visur“; LTRF cd 303/01/). Kita vertus, ji tvirtai tiki likimu – tuo, kas paskirta: „Yr kiekvienam savo skirta, ir tas turi būt“ (LTRF cd 303/06/).

Labai panašiomis savybėmis pasižymi ir minėtoji užkalbėtoja – bendruomenės aktyvistė – iš Milkuškų kaimo. Ji taip pat tikino artimai bendraujanti su kunigais (turbūt dėl to, kaimynių apkalbėta, kad daranti nuodėmę, nedvejodama kreipėsi į kunigą užtarimo; LTRF cd 327/07, 328/13/). Dvasiniu aplinkinių gyvenimu ir sielovada ji irgi pasirūpinanti: pasakojo prižiūrinti ir gėlėmis puošianti netoli jos trobos pastatytą kaimo kryžių, slauganti ligonius ir net šikią tokią apgaulę pasitelkdama pasiekusi, kad psichine liga sirgusi jos kaimynė priėtų išpažinties ir gautų paskutinį patepimą (LTRF cd 328/15/).

Įdomus iš pasakojimų ryškėjantis šių užkalbėtojų santykis su oficialiąja medicina. Visos užsiminė, kad yra ligų, kurių gydytojai negalį pagydyti (iš tokių dažniausiai minima rožė), todėl ja sergančiuosius patys medikai siunčią pas užkalbėtojus⁶. Vienos užkalbėtojos duktė prasarė, kad adatomis gydantis dak-

5 Kaip savo straipsnyje nurodo O. Daviesas, anglų užkalbėjimų tradicijoje šitoks perdavimo būdas, kai užkalbėjimas užrašomas popieriuje ir paliekamas taip, kad būsimasis perėmėjas netyčia galėtų jį rasti, buvęs gana populiarus (Davies 1998: 43).

6 Tokių istorijų žinoma nemažai. Pavyzdžiui, Anykščių spaudoje paskelbtame pasakojime apie aklą užkalbėtoją Juozą Višumirską, gyvenantį Molėtų rajone, irgi minima, kad rožė susirgusį pacientą pas jį nukreipęs odos gydytojas: „Netikėtai susirgęs rože, sako, nuėjęs pas odos daktarą, o šis ir pasakęs, kad reikėtų gert vaistus, bet geriau nuvažiuoti pas aklą užkalbėtoją“ (Matkevičienė 2009).

taras (akupunktūros specialistas?) irgi atsiunčiąs ligonių jos motinai (LTRF cd 301/04/). Kita užkalbėtoja smulkiai papasakojo, kaip, pati būdama sanatorijoje Druskininkuose, išgydžiusi rožę čia gulėjusiam brigadininkui Survilai – užkalbėjus jam per dieną palengvėję, nors daktarai tos ligos neįveikę (LTRF cd 326/09/, 328/06/). Savas pranašumas prieš oficialiosios medicinos atstovus sąmoningai ar nesąmoningai išryškintas daugelyje užkalbėtojų pasakojimų apie jų dėka neįtikėtinais pagijusius žmones. Ypač šiuo požiūriu įdomi iš Bėčiūnų užkalbėtojos užrašyta medžiaga. Ši moteris pateikė ne vieną iškalbingą istoriją apie tai, kaip dirbdama ligoninėje lemtingai įsiterpusi su savo galiomis į daktarų ir ligonių santykių peripetijas. Ir nors iš pradžių ji pabrėžė mananti, kad užkalbėjimas nieku gyvu negalīs pakeisti medicininio gydymo, netrukus iš jos kalbos ėmė aiškėti, kad ji daugelį kartų tiesiog gelbėjusi pacientus, į kuriuos daktarai jau buvo numoję ranka. Jos pačios nusakomas santykis su gydytojais – nevienalytis. Pavyzdžiui, kartą, atvykusiems žmonėms pasiūlius ją nuvežti prie ligonio tiesiai į palatą, ji susidrovėjusi ir atsisakiusi bijodama, ką daktarai pasakysią, ir liepusi atvežti jai pacientą, kai ji išrašys iš ligoninės (LTRF cd 301/04/). Kitur ji priduria su savo praktikomis slėpdavusis „prie rusų“ – t. y. sovietmečiu: „daktarų bijojau“ (LTRF cd 301/05/). Tačiau sykį viena daktarė pati paslapčia jos paprašiusi užkalbėti jos pacientui trūkį; taip pat su slaptu medikų palaiminimu ji „atkalbėdama“ sustabdžiusi kraujoplūdį persileidimą patyrusiai moteriai, kuri buvo mirtinai benukraujuojanti (LTRF cd 301/05/). Kitąkart užkalbėtoja pasakoja pagydziusi „daktarų dukterį“ – mergaitė kentusi dėl šlapimo nelaikymo (LTRF cd 302/03/). Nors apskritai „atkalbėjimą“ ji laiko tik pagalbine priemone, pavyzdžiui, palengvinančia skausmus po operacijos, pagreitinančia gijimą ir pan. (LTRF cd 301/02/), tačiau čia pat priduria pastabą, leidžiančią manyti, kad jis esąs tarsi ir priešingas medicininiam gydymui: kai ligoniui duodama vaistų, „atkalbėti“ esą sunkiau – pačiam ligoniui „sunkiau pernešt“ (LTRF cd 301/04/). Vis dėlto moteris prisipažįsta ir pati stebintis jai suteiktomis galiomis: „Jeigu Dievas padeda, tai kitąkart ir nežinau, nuo ko tiek palengvėja“ (LTRF cd 301/02/); arba: „Tokia Dievo galybė. Aš kartais pati nustembu...“ (LTRF cd 302/03/).

Nepaprastas užkalbėjimų poveikis daro įspūdį ir kitiems žmonėms, ypač jį patiriantiems pacientams, dažniausiai priversdamas juos pakeisti savo požiūrį į šią praktiką ar net ir visą ligtolinę savo pasaulėžiūrą apskritai. Antai užkalbėjimu pagydytas milicininkas, nors anksčiau buvęs netikintis, sušukęs: „Oi Dievuliukas yr! Pats matau, kad yr!“ (LTRF cd 301/05/). O užkalbėtojos duktė prisiminė istoriją apie kaimynystėje gyvenusį savo viršininką, kuris mėgdavęs kartoti: „Netikiu, netikiu, niekuo netikiu, nei vienu šarlatanu!“; bet, motinos pagydytas, pakeitęs požiūrį: „Vo, dabar jau tikiu!“ (LTRF cd 301/07/). Užkalbėtoja juokdamasi pasakoja kone anekdotinį nutikimą, kaip vieną tokį netikintį „atkalbėjusi“ jam

pačiam nė nežinant („Man noris, kad žmogui tik gera būt“, – paaiškina), ir po dienos, kai jam jau palengvėję, tas iš jos šaipšis: „Va, jau geriau! Ir kalbėt nereikėjo...“ (LTRF cd 301/09/).

Dar vienas užkalbėtojų nekart pabrėžiamas momentas, jų įsitikinimu, aiškiai skiriantis jas nuo visokių būrėjų ir apgavikų, yra jų neimamas atlygis už savo paslaugas. Visos teigia pinigų už teikiamą pagalbą jokiū būdu neprašančios: „Kaip aš taip imsiu, uždarbiausiu? Man nereikia“, – sako viena (LTRF cd 301/10/). „Kam man? Kad aš žmogui gerai darycia ir dar pinigų imcia?! Aš gi ne kokia burtininkė!“ – antrina kita (LTRF cd 328/01/), dar pridurdama: „Nereikia man pinigų, aš už maldų niekuomet neimu“ (LTRF cd 331/02/). Visai toks pat ir dar vienos kalbintos pateikėjos požiūris: „Už maldų niekas neima. Ne darbas gi malda, nėra kas imt už maldų“ (LTRF cd 348/07/). Bet esama ir išlygų. Antai užkalbančios moterys teigia sutinkančios, kad joms skirti pinigai būtų paaukoti bažnyčiai (LTRF cd 328/01/, 327/07/): „Nuneškit bažnyčion, litukų padėkit, paaukokit – ir bus man gerai, ir jums“ (LTRF cd 301/09/); „Nunešk, apieros duok, ar aš duosiu an apieros“ (LTRF cd 350/03/). Viena pateikėja tikina viską, kiek žmonės jai sudeda, nuvežanti ar perduodanti padėti prie Aušros Vartų – „šventa vieta, reikia paaukot“: „Padėt vis tiek privalai kažkokią auką, vat kad mano ligo-niam padėtų“ (LTRF cd 301/10/). Tuo pačiu tikslu prašoma „centuko ant runkos“, t. y. simbolinio atlygio, turinčio garantuoti, kad po vieno paciento atėjusiam kitam pagalbos prašytojui užkalbėjimas irgi suveiksias: „Jeigu nieko neduosit, aš kalbu, va po jūsų žmogus atvažiuos – jam gali nepadėt. Nekaltas žmogus nukentės“ (LTRF cd 301/10/). Tai išties nėra atlygio reikalavimas, o veikiau tradiciniu tikėjimu pagrįsta nuostata, reikalaujanti simboliškai atsilyginti už gera: lygiai taip reikia nors vieną kitą smulkų pinigėlį duoti, pavyzdžiui, žmogui, padovanojusiui sodinukų, – kad jie geriau augtų (LTRF cd 348/02/). Užkalbėtojos tikina iš dėkingų lankytojų priimančios tik smulkias dovanėles – pavyzdžiui, saldinius (LTRF cd 350/03/; beje, Milkuškose pas ją atėjusias užrašinėtojas tais saldainiais užkalbėtoja ir pavaišino). Dar vieną atlygio už pagalbą rūšį, bent jau anksčiau žinotą šiame krašte, minėjo seniausia Milkuškų kaimo užkalbėtoja, pasakodama apie savo bobutę, kuri irgi gydžiusi „žadėjimu“, – tai atsilyginimas darbu: „In jų ateina dantis žadėci, tai jai [už tai paskui – L. B.] linus mina, tai mėšlų vežt ateina, rugius pjauna ažu kų pamačija. Jos labai mačydava! <...> Vo kam jei mokėjo, darbais. Ana neima gi nieko!“ (LTRF cd 350/02/).

Tuo tarpu godumas, naudos sau siekimas, pasak užkalbėjimų tradicijos atstovių, esąs būdingas piktavaliams burtininkams (jie stengiasi pagadinti svetimas karves, atimti jų pieną ir visaip kitaip kenkti aplinkiniams – LTRF cd 304/01, 02, 03/) arba apgavikams „ekstrasensams“, kurių tariamos stebuklingosios galios esančios jų pasipelnymo šaltinis. Ypač išraiškingą pasakojimą apie vieną tokią

apsimetėlę – „ekstrasensę“ iš Ruklos – net dukart skirtinguose kontekstuose užrašėme iš vienos Milkuškų užkalbėtojos. Moteris teigė pati nuo tos nedorėlės nukentėjusi, mat vežiojusi pas ją „gydyti“ savo dukterį, sirgusią nervų liga; apsimetėlė „nepaprastų galių savininkė“ ne tik visiškai nukamavusi ligonę ir jai pakenkusi, bet ir tiesiog apiplėšusi jos artimuosius, nuolat reikalaujama didelių pinigų, duoklių maisto produktais ir kitokio atlygio. Pasakotoja tvirtino, kad dukteriai padėję tikrai Vilniaus medikai, o toji „stebukladarė“ vos per plauką jos nenumarinusi (LTRF cd 327/12/, 328/02/)⁷.

Kitas dalykas, kuo užkalbėtojai, kurių pagalba esanti „nuo Dievo“, skiriąsi nuo burtininkų, šių moterų įsitikinimu, yra tai, kad burtininkai mirštą labai sunkiai, o užkalbėtojai – lengvai⁸. Antai Bėčiūnų kaimo užkalbėtojos motina, kuri irgi buvusi užkalbėtoja ir iš kurios duktė perėmusi dalį savo mokamų užkalbėjimų, jos teigimu, mirė labai lengvai (LTRF cd 304/01/). Pasak šios pateikėjos, burtininkui labai sunku būna ir tada, kai jo kenkimą ji atkalbanti: „burtininkė šaukia, rėkia, taip jai sunku.“ Negalėdama tvirti, burtininkė dažniausiai atbėganti ko nors skolintis; bet skolinti jai esą negalima, nes „atgal atiduodi tadu viską“ (LTRF cd 304/01/). Savo „kovas“ su burtininkais ši užkalbėtoja reziumavo taip: „Anys bijodavo manęs. Kap sužinojo, paskui nedarė [nieko blogo – *L. B.*], bo aš atsikalbėt galiu“ (LTRF cd 304/02/).

Taigi būrimo – kerėjimo, pagrįsto juodąja magija, ir užkalbėjimo, kuris esąs Dievo valioje, tarpusavio skirtis pačių užkalbėtojų sąmonėje yra itin akivaizdi. Šave jos suvokia kaip aiškiai esančias Dievo pusėje. Užtat Dievo pagalbos, tikėjimo, maldos ar „šventų žodžių“ motyvai jų kalboje tolydžio kartojasi. Antai savo tvirtinimą, kad į ją kreipiąsi ir toli – kituose Lietuvos pakraščiuose ar net užsienyje gyvenantys žmonės, kurie, paskambinę telefonu, tepasako tik ligonio vardą, ir ji užkalbanti per atstumą, Bėčiūnų kaimo užkalbėtoja apibendrina tokia fraze: „Visokiais būdais išmokau [padėti – *L. B.*]... Nu, kur pasieksi Klaipėdų, kur – Anglijų, kap reikia... A Dievas visur pasiekia“ (LTRF cd 301/09/)⁹. Beje,

7 Įdomu, kad pirmąkart šį pasakojimą moteris pateikė užklausta apie baidymus, vaiduoklius, visokias dvasias ir pan. Tokiais dalykais ji teigė netikinti, nes tai esą apgavystė, o kitaip manantys dažnai tik kvailina kitus. Istorija apie „ekstrasensę“ buvo pasitelkta kaip tokio požiūrio iliustracija (LTRF cd 327/11–12/). Antrąkart, atvykus kitoms užrašinėtojoms, pateikėja „ekstrasensės“ istoriją prisiminė klausiami apie piniginių atlygių ir ją pagrindė savo pačios skirtingumą nuo šitokių „burtininkų“ – ji tokiu būdu iš žmonių nelaimių tikrai nesipelnanti (LTRF cd 328/01–02/).

8 Tiesa, kituose šaltiniuose pavyko aptikti ir kiek kitokių interpretacijų. Štai minėto aklojo užkalbėtojo teigimu, „kuo sunkesnis ligonis tenka užkalbėtojui, tuo sunkesnė laukia paties užkalbėtojo mirtis“ (Matkevičienė 2009).

9 Apie veiksmingą modernių technologijų panaudojimą užkalbėjimų praktikoje užsimena ir O. Daviesas, straipsnyje aprašantis atvejį, kai, XX a. šeštajame dešimtmetyje išplitus telefonui, viename Didžiosios Britanijos kaime prie aparato žmonės nutempę net apsirgusią karvę, kad negalintis atvykti užkalbėtojas telefonu ją užkalbėtų (Davies 1998: 46).

pati užkalbėtoja, pasak jos, ir sprendžia, kam galima prašyti Dievo pagalbos, o kam – ne. Antai kai į ją kreipėsi „špekuliantai“ ir prašę palengvinti jiems su kontrabandinio kroviniu pereiti per sieną, savo atsisakymą ji taip motyvavusi: „Dievas vis tiek nepadės“ (LTRF cd 301/11/). Kitąkart ji prisimena istoriją, kaip pažįstama rusė, kuriai kenkusi jos kaimynė, norėjusi tai nedorėlei atkeršyti irgi maginiu būdu: nupirkti dvylika žvakių, jas sulaužyti ir pastatyti cerkvėje. Bet popas neleidęs to padaryti. Užkalbėtoja palaiko krikščionišką šventiko požiūrį – kenkti kitam esanti nuodėmė: „Žodį pasakai, bet daryt – tai jau Dieve apsaugok!“ (LTRF cd 304/03/).

Visos užkalbėtojos sutartinai teigia, kad užkalbėjimų poveikis priklausęs tik nuo Dievo¹⁰. Svarbiausia esą tikėti ir melstis galvojant, kad padėtų (LTRF cd 328/03, 16/). Ypač tvirtą nuostatą šiuo požiūriu dėstė Bėčiūnų kaimo užkalbėtoja. Ji sakėsi išmokusi užkalbėti „tiesiai“ – ne ant duonos, druskos ir pan., o be nieko. Pasak jos, „jeigu Dievo duota, tai Dievas tau... vienų kalbi, kitų gyda. Kiek galima, tiek pagyja“ (LTRF cd 302/03/). Žinoma, ir pats užkalbamasis turįs stengtis. Pavyzdžiui, viena moteris jos prašiusi pasimelsti, kad mestų rūkyti. Užkalbėtoja paklaususi: „Tu stengies?“ – „Aš stengsiuos.“ – „Nu, kad stengsies, tai ir kalbėt lengva“ (LTRF cd 302/03/). Pateikėja pripažįsta, jog būna, „kad iš šimto keletas nepagyja“ (LTRF cd 302/02/). Dviejų Milkuškų užkalbėtojų manymu, vienam tas pats užkalbėjimas galįs padėti, o kitam – ne; galbūt tai „priklauso nuo kraujo“. Užtat geriau, kai užkalba ne vienas užkalbėtojas (LTRF cd 331/01/). Jos taip pat sutinka, kad kai kada užkalbėjimas ir nepadeda. Štai rožės būnančios kelių rūšių, užtat kartais prireikia skirtingų užkalbėjimų ar užkalbėtojų ligai pagydyti (LTRF cd 331/02/).

Bėčiūnų užkalbėtojos santykis su Dievu, kaip nekart išryškėjo iš jos kalbos, yra tiesiog neįtikėtinai glaudus. Jos klausantis, protarpiais net susidaro įspūdis, kad su Dievu ji tariasi, kalbasi, net kone įsakmiai jam nurodinėja¹¹. Antai pasakojant apie vieną baisiai besikivirčijusią šeimą, kur vyras grasiņęs žmoną nužudyti, ir dėl kurios ji meldusis, užkalbėtojai išsprūsta toks savo maldos apibūdinimas: „Aš ant Dievo atsidėjau. <...> Dieve, sakau, ką žinai, tą daryk, duok rodų. <...> Dievas davė pabaigų kokių, viskas... Ką norėja, tą padarė. Dievo galybė, viskas“, – pasakojimą apie tragišką šeimos likimą baigė moteris (LTRF cd 303/16/).

10 Tai, kad užkalbėjimas – Dievo dovana, todėl privalęs būti laisvai (be atlygio!) prieinamas kiekvienam, kam tik prireikia pagalbos, tvirtai žinota ir Anglijoje. Čia fiksuota liudijimų, kad užkalbėjimus žmonės laikę maldomis ir tikėję, esą Biblijoje taip pat užkalbama. Tačiau XVII a. protestantų lyderiai, pavyzdžiui, griežtai smerkę užkalbėtojus drauge su visokiais raganautojais. Matyt, šiuo atžvilgiu susiduriame su dviem gerokai besiskiriančiomis Biblijos interpretacijomis – oficialiąja ir liaudiškąja (Davies 1998: 46–47).

11 Apie panašaus pobūdžio bendravimą su dieviškąja galybe rašo ir Vytautas Ališauskas (2006: 397), maldą apibūdinantis kaip bendrumą su Dievu ar dievais kuriantį žodį.

Jos nuomone, visa kas yra Dievo valioje, tad „kas šventa, viskas gerai. Neprapulsi tadu jau“ (LTRF cd 304/06/).

Tikėjimo samprata ar kategorija užkalbėtojų bei su jais artimai susijusių žmonių kalboje, kiek teko girdėti, yra nuolat eksploatuojama. Šios moterys ne tik save suvokia kaip krikščioniškojo tikėjimo atstoves ir dieviškosios galios įrankius, kaip tikėjimo nešėjas į netikinčiųjų širdis (minėti atvejai su „įtikėjusiais“ pacientais). Savo ir užkalbamųjų *tikėjimą* pačia plačiausiaja prasme jos įvardija kaip būtiną sąlygą ir prielaidą, kad jų praktikuojama veikla būtų sėkminga (plg. Davies 1998: 46). Antai viena iš jų kartoja savo pagydytų, o prieš tai ilgai sirgusių žmonių apgailestavimus, neva jie anksčiau nežinoję, kad galima esą kreiptis tokios pagalbos, užtat taip ilgai kamavęsi, ir reziuumuoja: „Tu žinojai, ale tu netikėjai“ (LTRF cd 301/08/). „Privalai tikėt. Netikėt negali“, – tvirtina užkalbėtojos duktė, aktyviai dalyvavusi pokalbyje apie motinos veiklą (LTRF cd 301/12/). Pasak dukters, motina tikrai turinti išskirtinių gebėjimų pažinti žmones: „Jinai iškart jaučia, kur žmogus falšyvas.“ Netrukus ir vėl įpinama tikėjimo (ar pasitikėjimo?) sąvoka: „Būna, kad ji patiki žmogum. Bet jei žmogus nėra geras, jinai iškart pamatys“ (LTRF cd 301/10/).

Pamaldumas ir tikėjimas taip pat yra svarbiausios savybės, pagal kurias sprendžiama, kam skirta užkalbėti ir kam esą galima perduoti šias žinias. Ir nors visos apklaustos užkalbėtojos (kaip ir kiti pateikėjai) puikiai žino nuostatą, esą užkalbėti gali tik pirmas arba paskutinis vaikas šeimoje (LTRF cd 326/09/, 328/09/), bet joms atrodo svarbiau, kad žmogus būtų tikintis¹². Antai užkalbėtoja iš Bečiūnų netgi prisipažino pati šeimoje buvusi vidurinioji, bet jos užkalbėjimai „net geriau veikė“ nei mamos, iš kurios dalį jų perėmusi (LTRF cd 301/01/). Galima manyti, kad tas ypač stiprus veikimas yra susijęs su kadaise jos penkiskart „išvaikščiotais penktadieniais“. Panašu, kad ši jos atliktą ritualą galima suvokti kaip savotišką iniciaciją, kurios, pasak šios moters, iš jos buvę pareikalauta per sapną ir kurią sėkmingai atlikusi, ji įgijusi stipresnių galių (LTRF cd 302/01/). Užkalbėjimą perduoti, jos įsitikinimu, irgi galima tiktai tikinčiam žmogui (ji pati ketinanti perduoti anūkei, kuri esanti labai panaši į ją – tokia pat pamaldi, LTRF cd 302/02/). Perdavęs užkalbėjimą jau nebegali jo praktikuoti; o jei dar ketini tai daryti, perduoti negalima: „Negalima sakyti. Geriau padeda žmonėm. <...> Jeigu tau skirta, tu iš manęs perimsi. O jei ne – nei tau mačis, nei man, ir viskas. Ir mes abi prapuoļi“ (LTRF cd 302/01/). Tikriausiai todėl, kad pačios dar tebepraktikuoja, ir užkalbėtoja iš Bečiūnų, ir dvi užkalbėtojos Milkuškose nesutiko

.....
 12 Atrodo, tai universalus užkalbėjimų tradicijos požymis. Pavyzdžiui, Anglijoje irgi plačiai paliudyta buvusi populiari nuostata, kad netgi žinantis ar mokantis užkalbėjimą žmogus gydyti juo galįs tik tada, jeigu turįs „dovaną“ (t. y. jeigu jam tai esą „duota Dievo“), o to negalį būti be tvirto tikėjimo (Davies 1998: 43–44).

užrašinėtojoms pateikti savo mokamų užkalbėjimų tekstų. „Jei aš kam pasakyčiau, tai jau mana tadu nemačis“; – patikino seniausioji užkalbėtoja Milkuškose ir čia pat pasiguodė, esą nuo tada, kai vienam daktarui išrašiusi savo užkalbėjimą, šis nustojęs dalies savo galių: „...Jau mana taip nemačija“ (LTRF cd 350/02/). Tiktai viena Milkuškų užkalbėtoja – toji pati kaimo bendruomenės aktyvistė, kuri sakėsi didžiąją savo mokamų užkalbėjimų dalį radusi atsitiktinai tvarkydama popierius, – mielai savo žiniomis pasidalijo: „Tegu padeda; aš nezavydna labai žmogus“; – pridūrė ji (LTRF cd 328/09/). Iš jos užrašėmė net šešis užkalbėjimus: nuo rožės, nuo gyvatės, „nuo akių“ ir „nuo vėjo“, o per antrąjį apsilankymą – dar ir nuo patrūkimo bei nuo karpų (LTRF cd 327/05, 06, 08, 09/, 328/10/). Pateikėja parodė ir rašytinius tekstus – tuos kadaise surastus lapelius, iš kurių užkalbėjimų išmokusi. Kad jos požiūris į šios tradicijos perdavimą ir perėmimą yra kitoks – kur kas laisvesnis nei kitų mūsų kalbintų pateikėjų, liudija ir toks epizodas: ji sakėsi mokanti net du užkalbėjimus nuo gyvatės – antrąjį sužinojusi iš vienos kaimynės, kuri jai tą užkalbėjimą pasakiusi „pasigerindama“, nes buvo negražiai ją pavadinusi, o paskui prisireikė paslaugos (LTRF cd 328/01/). Toks nutikimas dar sykį rodytų, kad užkalbėjimai šiame krašte tebėra gyvas ir nelyginant kokia valiuta savitiškai „cirkuliuojantis“ dalykas, o jų tradicija – klestinti. Todėl galimos ir nevienodos, kintančios jų interpretacijos, o pačių užkalbėtojų portretai – irgi gana skirtingi, nors ir siejami tam tikrų vyraujančių bruožų.

PABAIGOS ŽODIS

Užkalbėjimai – tai reiškinys, turintis mažiausiai dvi puses: viena vertus, jie – tautosakos dalis, o antra vertus, – maginio poveikio priemonė. Užtat jų gyvavimas ir praktikavimas yra socialiniu požiūriu sąlygotas dalykas: užkalbėjimas, kaip veikla, yra bendruomeninės komunikacijos būdas. Todėl tuo užsiimantys asmenys neišvengiamai yra savitiški bendruomeninio gyvenimo centrai: jie aktyviai bendrauja, pažįsta daug skirtingų žmonių, žino jų bėdas bei problemas ir gali daryti jiems įvairią įtaką – ne vien gydyti ligą ar palengvinti fizinę žmogaus būklę, bet ir veikti jų psichologiškai. Iš čia – minėtieji pačių užkalbėtojų itin pabrėžiami krikščioniškosios pasaulėžiūros skleidimo, tikėjimo Dievu propagavimo, sielovados ir kitokie momentai, ryškėjantys jų veikloje. Įsidėmėtina, kad užkalbėjimo poveikis pačių užkalbėtojų yra vienareikšmiškai siejamas su Dievo pagalba, dieviškos galybės sfera, kategoriškai atsiribojant nuo būrėjų, „ekstrasensų“ ir panašių, tegu ir taip pat išskirtinėmis galiomis pasižyminčių individų. Pastarieji, užkalbėtojų nuomone, yra priešingos, su juodąja magija siejamos, sferos atstovai, kurių tikslas galiausiai esąs ne padėti, o kenkti žmonėms. Ir nors užkalbėjimai, kaip maginio poveikio priemonė, kitų žmonių gali būti priskiriami burtininkavimui, patys

užkalbėtojai tokių sąsajų griežtai kratosi, kartais net primygtinai deklaruodami išskirtinį savo pamaldumą, artimumą Bažnyčiai ir glaudžius ryšius su jos tarnais. Savo sakomus užkalbėjimus jie neretai vadina tiesiog malda ar „šventais žodžiais“. Svarbu ir tai, kad užkalbėtojai neblogai suvokia psichologinį savo praktikuojamų užkalbėjimų poveikio pagrindą – tai esąs *tikėjimas* plačiausiaja šio žodžio prasme. Pasak jų, jei užkalbėjimą perėmęs žmogus netikės tuo, ką daro, jis pakenks ne tik užkalbamajam, bet ir tam, iš ko tą užkalbėjimą perėmė – jo užkalbėjimas nebeveiks (iš čia ir daugelis kone ezoterinių draudimų bei taisyklių, susijusių su užkalbėjimų perėmimu). Taip pat ir ligoniui svarbu esą tikėti, įtikėti ar pasitikėti užkalbėtoju ir laikytis jo nurodymų.

Rytų Lietuva – išties unikalus kultūrinis regionas nepaprasto užkalbėjimų populiarumo ir šios tradicijos klestėjimo požiūriu. Ekspedicijos metu teko išgirsti nemažai tiesiog neįtikėtinų istorijų apie efektyviai pagydytus žmones – net ir beviltiškais laikytus ligonius, apie išgelbėtus gyvates įkirstus arklius, apie gydymą per atstumą, apie pagalbą nepažįstamiems žmonėms (svarbu tik žinoti užkalbamojo vardą¹³) ir t. t. Akivaizdu, kad visa tai šio krašto žmonėms toli gražu nėra vien tam tikra iš senovės atsimenama užsikonservavusi tradicija. Priešingai – tai gyva bendruomeninė, kultūrinė, psichologinė bei religinė tikrovė, kurios įtaką ir poveikį sunku pervertinti ir kuri net atsitiktiniam, kiek kitokių tikslų turinčiam stebėtojui (kaip, pavyzdžiui, folkloro užrašinėtojos) daro neblėstamą įspūdį.

LITERATŪRA

- Ališauskas Vytautas 2006. Kas šnabžda ir šaukia pagonims lietuviams: Dar kartą Jono Lasickio knygelės parašėte, *Naujasis židinys–Aidai*, Nr. 9–10, p. 396–399, prieiga per internetą: <<http://search.conduit.com/Results.aspx?q=kas+%C5%A1nab%C5%BEda+ir+%C5%A1aukia+pagonims+lietuviams&hl=en&SelfSearch=1&SearchSourceOrigin=10&ctid=CT1142338>>.
- Balkutė Rita 2006. Galia užkalbėti: Su liaudies magijos, tradicinės medicinos žinove Rita Balkute kalbasi Juozas Šorys, *Šiaurės Atėnai*, 2006, saus. 28, Nr. 782, prieiga per internetą: <http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=782&kas=straipsnis&st_id=3478>.
- Davies Owen 1998. Charmers and Charming in England and Wales from the Eighteenth to the Twentieth Century, *Folklore*, [No.] 109, p. 41–52.
- Kerbelytė Bronislava 2002. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 3: *Etiologinės sakmės. Mitologinės sakmės. Padavimai. Legendos*, Vilnius.
- Matkevičienė Jolanta 2009. Aklasis užkalbėtojas, *Anykšta*, prieiga per internetą: <http://www.anyksta.lt/print_forms/print_stl.php?sl=3319&rb=43>.
- Mencej Mirjam 2006. *Coprnice so me nosile: Raziskava vaškega čarovništva v vzhodni Sloveniji na prelomu tisočletja*, Ljubljana.
- Vaitkevičienė Daiva 2008. Lietuvių užkalbėjimai, kn.: *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės*, parengė Daiva Vaitkevičienė, Vilnius, p. 9–65.

13 Tiesa, Bėčiūnų užkalbėtoja prisipažino, jog kartą ir vardo nežinodama atkalbėjusi. Tuomet sakiusi: „Dieve, sakau, žinai pats vardą – duok rodų“ (LTRF cd 301/09/).

Cultural Tradition of Eastern Lithuania: Sketching the Charmer's Portrait

LINA BŪGIENĖ

S u m m a r y

On the basis of narrative materials and interviews recorded during the fieldwork session taking place in 2009 in Eastern Lithuanian districts of Ignalina and Švenčionys, the author aims to elucidate the distinctive role that charmers play in the social and cultural life of this region, as well as certain peculiar elements of the charmers' self-image and their picture as perceived by members of the local communities. Having noted the particular vitality and importance of the charming tradition still thriving in this borderland region, the author seeks to establish the most important features of the charmer as a cultural figure and certain centre of the community life, as well as bearer of certain traditional knowledge, which is inherited and passed on in strict accordance with precisely determined rules. According to the several interviewed charmers, the activity that they are unselfishly engaged in has nothing to do with sorcery or magic; their ability to help and heal people and livestock comes from the Christian God, and faith in Him is the main and ultimate condition of carrying on as a charmer. The concept of *belief / faith / trust* keeps repeatedly popping up in interviews with these people, and is endowed with particular importance and meaning in their narratives and stories about themselves and their power.

Gauta 2010-04-10